

تحلیل محتوای میزان توجه به مولفه‌های تربیت شهروندی در کتب تعلیمات اجتماعی دوره‌های ابتدایی

پریوش محمدی قشلاق^۱ و عبدالسلام رحمت الله^۲

چکیده

هدف کلی این تحقیق، بررسی و شناسایی میزان توزیع مؤلفه‌های تربیت شهروندی در کتب تعلیمات اجتماعی دوره ابتدایی سال تحصیلی ۹۶-۹۷ است. برای نیل به این هدف، از روش تحلیل محتوا استفاده شده است. همچنین، برای تجزیه و تحلیل اطلاعات از روش‌های آمار توصیفی مانند فراوانی و درصدگیری و برای ارائه داده‌ها از نمودار و جداول فراوانی بهره‌گرفته شده است. نتایج تحقیق نشان داده است که در کتب تعلیمات اجتماعی پایه‌های سوم، چهارم، پنجم و ششم دبستانی جمعاً ۷۸ مورد به مؤلفه‌های تربیت شهروندی اشاره شده است که از این تعداد، ۲۵ مورد (۳۲/۰۵٪) به تربیت اجتماعی، ۲۰ مورد (۲۵/۶۴٪) به تربیت سیاسی، ۷ مورد (۸/۹۷٪) به تربیت فرهنگی و ۲۶ مورد به تربیت مدنی (۳۳/۳٪) پرداخته شده است. علاوه بر این، در سطح پایه تحصیلی، بیشترین توجه به ابعاد تربیت شهروندی در پایه پنجم با ۲۰ مورد (۲۶٪) و کمترین توجه در پایه چهارم دوره ابتدایی با ۱۴ مورد (۱۸٪) مشاهده گردیده است. با تأمل در باب این یافته‌ها می‌توان گفت که مؤلفه‌های بسیاری در همه ابعاد تربیت شهروندی مورد کم‌توجهی برنامه‌ریزی درسی قرار گرفته شده است. از این رو، با توجه به فاصله آشکار و عدم هم‌خوانی برنامه درسی پیشنهادی با برنامه درسی موجود، ضرورت بازنگری و بازاندیشی تمامی ابعاد تربیت شهروندی در برنامه درسی پیشنهاد می‌شود. در میان ابعاد تربیت شهروندی، تربیت فرهنگی جزء ابعادی است که در کتب درسی تعلیمات اجتماعی پایه‌های سوم، چهارم، پنجم و ششم دوره ابتدایی کمترین توجه به آن شده است. بنابراین، بیش از همه، برنامه‌ریزان درسی در محتوای کتب درسی باید بعد فرهنگی تربیت شهروندی را در محور سیاست‌گذاری خود قرار دهند.

کلید واژگان: تربیت شهروندی، تربیت اجتماعی، تربیت سیاسی، تربیت فرهنگی، تربیت مدنی، تحلیل محتوای کتب درسی تعلیمات اجتماعی دوره ابتدایی.

^۱استادیار، مدیریت آموزشی، گروه علوم تربیتی، واحد مهاباد، دانشگاه آزاد اسلامی، مهاباد، ایران (نویسنده مسئول)

^۲دانشجوی کارشناسی ارشد برنامه ریزی درسی، واحد مهاباد، دانشگاه آزاد اسلامی، مهاباد

مقدمه

نظام آموزش و پرورش هر کشور، مجموعه تدابیر سازمانی است که امکانات بالقوه آدمیان را تحقق می‌بخشد و شرایط مناسبی را در قالب برنامه‌ها و فرصت‌های آموزشی در اختیار فراگیران قرار می‌دهد تا بتوانند با سرمایه‌های فرهنگی و تجربه‌های پیشینیان آشنا شوند. اعضای جامعه، در تمام عمر با تأثیر قابل ملاحظه تجربه‌های دوران مدرسه خود زندگی می‌کنند؛ بنابراین از فارغ‌التحصیل مدرسه انتظار می‌رود علاوه بر تسلط یافتن به دانش رو به رشد، درست زندگی کردن و رفتار مناسب با انتظارات اجتماعی را نیز بیاموزد. بخش بزرگ این امر مهم بر عهده آموزش و پرورش است. اجتماعی کردن صحیح کودکان و آموزش مهارت‌های لازم به آنان، همواره یکی از اهداف عالی نظام تعلیم و تربیت به شمار می‌آید زیرا رشد و اعتلای اجتماعی در سایه اجتماعی شدن به دست می‌آید و موجب سازگاری و ایجاد ارتباط سالم و صحیح کودکان و نوجوانان با اطرافیان می‌شود و از این رهگذر آنان خواهند توانست توانایی‌های بالقوه خود را شکوفا کنند. بنابراین مطالعه دقیق، برنامه‌ریزی اولیه، هدفگذاری صحیح و تلاش مستمر برای آموزش و تقویت آن ضروری است. این امر به خصوص در دوره ابتدایی اهمیت دارد زیرا این دوره یکی از حساس‌ترین مقاطع زندگی هر انسانی است و شالوده شخصیت، رفتارها و عادت‌های اساسی یادگیری انسان‌ها، بر چگونگی تربیتی است که در این دوره انجام می‌پذیرد و آنچه بعدها به دست می‌آید، بر این بنیان قرار خواهد گرفت. محتوای کتاب‌های این دوره در ذهن دانش‌آموزان، اولین نقشه‌هایی هستند که بر لوحی صاف و سفید نقش می‌بندد. دانش‌آموزان با خواندن این کتاب‌ها می‌توانند اولین آگاهی‌ها را درباره آداب و رسوم، قوانین و مقررات و مهارت‌های مختلف به دست آورند. آموزش و پرورش، وظیفه دارد تا نسل جدید را برای جامعه امروز آماده کند. یکی از مهم‌ترین موضوع‌های محتوای کتب درسی به ویژه در دوره ابتدایی، تربیت شهروندی است. جهت ایجاد دانش، نگرش و مهارت در باب تربیت شهروندی و ابعاد آن، انتظار معقول این است که کتب درسی دوره ابتدایی نقش آفرینی کند تا دانش‌آموزانی تربیت کند که بتوانند مناسبت‌های اجتماعی - شان را درست سازماندهی کنند. بر این اساس، آگاهی از نمود تربیت شهروندی در محتوای کتب درسی و بررسی میزان توزیع آن در این کتب، یکی از وظایف مهم پژوهشگران است. امروزه جامعه محلی، ملی و جهانی نیازمند حضور انسان‌هایی آگاه، مسئول، مشارکت‌جو، حساس به مسائل جامعه و علاقمند به تعامل و گفتگو است. لذا باید تعلیم و تربیت رسمی جامعه نیز مطابق با چنین نیازمندی‌هایی، اهداف، روشها و محتوای خود را مورد بررسی و تجدید نظر قرار دهد (جمالی تازه‌کند و همکاران، ۱۳۹۴: ص ۶۴). زیرا داشتن جامعه‌ای ایده‌آل از هر حیث، نیازمند شهروندان ایده‌آل است و تربیت شهروندی از اهداف متعالی همه نظام‌های آموزشی کنونی بوده و در میان دوره‌های تحصیلی، دوره

تحلیل محتوای میزان توجه به مولفه‌های تربیت شهروندی در کتب تعلیمات اجتماعی دوره‌های ابتدایی □ ۱۷

ابتدایی مهم‌ترین دوره در کلیه نظام‌های آموزشی جهان، به جهت شکل‌گیری شخصیت و رشد همه‌جانبه فرد، رشد مفاهیم و معانی اموری که کودک در زندگی روزمره با آن مواجهه است، می‌باشد. لذا تدارک فرصت‌های مناسب برای تحصیل، تربیت و یادگیری شیوه ارتباط با دیگران و شکوفایی تدریجی استعداد‌های هر کودک ضروری می‌باشد (صافی، ۱۳۹۶: ص ۷۰). از آن جایی که در نظام آموزشی ایران، در دوره ابتدایی کتاب درسی معینی تحت عنوان تربیت شهروندی وجود ندارد، بدین منظور محتوای کتاب‌های درسی مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی مورد تحلیل قرار گرفته‌اند، زیرا این درس پایه شناخت دانش‌آموزان از نهادها و فرآیندهای سیاسی مثل قانون اساسی، قوای سه‌گانه و نظایر آن و مفاهیم شهروندی مثل قانونگرایی، آزادی، همکاری و مشارکت، برابری و فرصت‌ها را افزایش می‌دهد. باتوجه به موارد فوق، محقق برآن شد تا به تحلیل محتوای کتب تعلیمات اجتماعی دوره‌های ابتدایی از لحاظ توجه به مولفه‌های تربیت شهروندی بپردازد. صاحب نظران، مدرسه را بهترین مکان برای آموزش و تعلیم تربیت شهروندی می‌دانند. آنها معتقدند مدرسه نقش مهمی در رشد شخصیت و انتقال دانش و مهارت‌های زندگی به آنها دارد (هاشمی، ۱۳۹۵: ص ۱۴۳). از این رو، آشنایی با تربیت شهروندی نیز از جمله مهارت‌هایی است که در مدرسه باید آموزش داده شود و دانش‌آموزان رده‌های مختلف تحصیلی باید حقوق، تکالیف و مسئولیت‌های شهروندی را در مدرسه فراگیرند. به بیان دیگر، گنجاندن مطالب مهم و ضروری در مورد تربیت شهروندی براساس اصول و قواعد در برنامه درسی و کاربردی ساختن آنها توسط نظام آموزش و پرورش حاکم بر هر کشوری، افراد متعهد و مسئول و آگاه را پرورش خواهد داد که خواهند توانست نظام نماینده شهروند را (که نظامی عادل و قانونمند است) بنا نهند؛ نظامی که افراد جامعه در آن حق آزادی، حق مشارکت، حق انتخاب و... را داشته باشند. برخی از صاحب نظران نیز ضرورت آموزش تربیت شهروندی را پرورش قابلیت‌هایی در فرد که با افراد دیگر جامعه همزیستی اجتماعی سالمی پیدا کنند، می‌دانند. در واقع فرد با آموزش‌هایی که در زمینه تربیت شهروندی دریافت می‌کند، به فردی مستقل که دارای حس مسئولیت‌های اخلاقی و اجتماعی رشد یافته‌ای باشد تبدیل می‌شود و عضو سودمندی برای جامعه خواهد بود. بنابراین آموزش تربیت شهروندی در مدارس ضرورت پیدا خواهد کرد (کندی، ۳، ۲۰۱۶: ص ۱۵۲). بر اساس مطالب فوق می‌توان گفت یافته‌های مطالعه حاضر به طراحان برنامه درسی و دست‌اندرکاران تولید کتب درسی کمک می‌کند که نسبت به میزان طرح مؤلفه‌ها و مفاهیم مربوط به تربیت شهروندی به ویژه در بخش مدنی کتب تعلیمات اجتماعی دوره ابتدایی بیشتر آشنا شده و در برنامه‌ریزی و تدوین کتب درسی آنها را مدنظر قرار دهد. پژوهش حاضر قصد دارد این موضوع را که محتوای کتب درسی تعلیمات اجتماعی دوره ابتدایی به چه میزان به مؤلفه

های تربیت شهروندی می پردازد، بررسی نماید تا از این طریق زمینه مناسبی برای تجدیدنظر در کتب درسی مربوطه فراهم آید. بر این اساس سوالات زیر را مورد بررسی قرار می دهیم:

الف) در کتب تعلیمات اجتماعی دوره ابتدایی تا چه میزان به مؤلفه های تربیت فرهنگی توجه شده است؟

ب) در کتب تعلیمات اجتماعی دوره ابتدایی تا چه میزان به مؤلفه های تربیت سیاسی توجه شده است؟

ج) در کتب تعلیمات اجتماعی دوره ابتدایی تا چه میزان به مؤلفه های تربیت اجتماعی توجه شده است؟

د) در کتب تعلیمات اجتماعی دوره ابتدایی تا چه میزان به مؤلفه های تربیت مدنی توجه شده است؟

روش شناسی

در این پژوهش از روش توصیفی از نوع تحلیل محتوا استفاده می شود و نوع مطالعه نیز کتابخانه ای و اسنادی می باشد. و مطالعه بر روی بررسی متون انجام می گیرد لذا جامعه آماری تحقیق حاضر، کتب تعلیمات اجتماعی دوره ابتدایی طی سال تحصیلی ۱۳۹۶-۱۳۹۷ می باشد. کتب تعلیمات اجتماعی در پایه های مختلف دوره ابتدایی و متوسطه اول و دوم در حال حاضر تدریس می باشد. در این پژوهش هدف تنها بررسی دوره ابتدایی بوده است به این خاطر که فرض نگارنده بر این بوده است که توجه این پایه های ذکر شده به بحث تربیت شهروندی باید بیشتر از سایر پایه ها باشد. برای تجزیه و تحلیل اطلاعات از روش های آمار توصیفی مانند فراوانی و درصدگیری استفاده خواهد شد و برای ارائه داده ها از نمودار و جداول فراوانی بهره برداری می شود. روش کار در این پژوهش به این صورت است که بر اساس عملیات برش، محتوای کتاب های تعلیمات اجتماعی دوره ابتدایی که شامل متن، پرسش، تصاویر، فعالیت های درون متنی و همچنین کاربرگه هایی در پایان کتاب است، طبقه بندی و به چهار بخش تقسیم می شوند. با توجه به مبانی نظری فصل دوم، مفاهیم و مؤلفه های تحلیل محتوا عبارتند از:

تحلیل محتوای میزان توجه به مؤلفه‌های تربیت شهروندی در کتب تعلیمات اجتماعی دوره‌های ابتدایی □ ۱۹

جدول ۱) اقسام تربیت شهروندی و مؤلفه‌های آن

مؤلفه‌ها و شاخص‌ها	اقسام تربیت شهروندی
برخورداری از امکانات رفاهی - حمایتی (۱) مسکن (۲) بهداشت و درمان	
برخورداری از آموزش و پرورش رایگان، همگانی و مناسب	تربیت اجتماعی
برخورداری از حقوق اقتصادی (۱) مالکیت (۲) کار (۳) تأمین اجتماعی و بیمه	
شرکت در انتخابات	
انتخاب شدن در مناصب سیاسی	تربیت سیاسی
تشکیل احزاب و انجمن‌ها	
تشکیل اجتماعات عمومی و گردهمایی	
آموزش مربوط به آزادی (۱) اندیشه (۲) بیان (۳) عملکرد فردی	
آموزش مربوط به برابری و مساوات افراد جامعه در قبال قانون و عدم تبعیض	تربیت مدنی
آموزش مربوط به مصونیت افراد	
آموزش حقوق هویت‌ها و گروه‌های اجتماعی جامعه از نظر (۱) خدمات شهری برابر (۲) اشاعه سبک زندگی و آداب و رسوم	تربیت فرهنگی
آموزش حقوق مربوط به فرهنگ‌های گوناگون یک کشور و توجه به آداب و سنن آنها	
آموزش حقوق مربوط به اقلیت‌های نژادی، زبانی و مذهبی	

یافته‌ها

اولین سؤال تحقیقی مطالعه حاضر این است که در کتب تعلیمات اجتماعی دوره ابتدایی تا چه حد به شاخص‌های تربیت فرهنگی توجه شده است؟ جدول شماره ۲، میزان توجه کتب تعلیمات اجتماعی دوره ابتدایی به تربیت فرهنگی و مؤلفه‌های آن را ارائه داده است.

جدول ۲) فراوانی و درصد توزیع تربیت فرهنگی و مؤلفه‌های آن در کتب تعلیمات دوره ابتدایی

مؤلفه‌های تربیت فرهنگی		فراوانی	درصد %
آموزش حقوق مربوط به خدمات شهری برابر		۱	۱۴/۲۸
آموزش حقوق مربوط به اشاعه سبک زندگی و آداب و رسوم		۴	۵۷/۱۴
آموزش حقوق مربوط به فرهنگ‌های گوناگون یک کشور و توجه به آداب و سنن آنها		۱	۱۴/۲۸
آموزش حقوق مربوط به اقلیت‌های نژادی، زبانی و مذهبی		۱	۱۴/۲۸
مجموع		۷	۱۰۰%

نتایج جدول شماره ۲ نشان می‌دهد که در کل متن نوشتاری کتاب تعلیمات اجتماعی دوره ابتدایی، تنها در ۷ مورد به تربیت فرهنگی شهروندی اشاره شده که از این تعداد بیشترین فراوانی با ۴ مورد (۵۷/۱۴٪) مربوط به آموزش حقوق مربوط به اشاعه سبک زندگی و آداب و رسوم و کمترین فراوانی با ۱ مورد (۱۴/۲۸٪) مربوط به سه مؤلفه آموزش حقوق مربوط به خدمات شهری برابر، آموزش حقوق مربوط به فرهنگ‌های گوناگون یک کشور و توجه به آداب و سنن آنها و آموزش حقوق مربوط به اقلیت‌های نژادی، زبانی و مذهبی است. در جدول شماره ۳، میزان توجه کتب تعلیمات اجتماعی به تربیت فرهنگی و مؤلفه‌های آن به تفکیک پایه‌های سوم، چهارم، پنجم و ششم دوره ابتدایی ارائه گردیده است.

جدول (۳) فراوانی و درصد توزیع تربیت فرهنگی و مؤلفه های آن در کتب تعلیمات اجتماعی به

تفکیک پایه های سوم، چهارم، پنجم و ششم دوره ابتدایی

پایه ششم		پایه پنجم		پایه چهارم		پایه سوم		مؤلفه‌های تربیت فرهنگی
درصد٪	فراوانی	درصد٪	فراوانی	درصد٪	فراوانی	درصد٪	فراوانی	
۱۰۰٪	۱	۰	۰	۰	۰	۰	۰	آموزش حقوق مربوط به خدمات شهری برابر
-	۱	-	۰	-	۰	-	۰	مجموع
۲۵٪	۱	۰	۰	۷۵٪	۳	۰	۰	آموزش حقوق مربوط به اشاعه سبک زندگی و آداب و رسوم
-	۴	-	۰	-	۴	-	۰	مجموع
۰	۰	۰	۰	۰	۰	۱۰۰٪	۱	آموزش حقوق مربوط به فرهنگ‌های گوناگون یک کشور و توجه به آداب و رسوم و سنن آنها
-	۰	-	۰	-	۰	-	۱	مجموع
۱۰۰٪	۱	۰	۰	۰	۰	۰	۰	آموزش حقوق مربوط به اقلیت‌های نژادی، زبانی و مذهبی
-	۱	-	۰	-	۰	-	۰	مجموع
۴۲/۸۵	۳	۰	۰	۴۲/۸۵	۳	۱۴/۲۸	۱	مجموع توجه کتب تعلیمات اجتماعی در پایه‌ها

تحلیل محتوای میزان توجه به مولفه‌های تربیت شهروندی در کتب تعلیمات اجتماعی دوره‌های ابتدایی □ ۲۱

نتایج جدول ۳، نشان می‌دهد، از ۷ موردی که به تربیت فرهنگی شهروندی در منابع مختلف پرداخته شده بیشترین فراوانی با ۳ مورد مربوط به پایه‌های چهارم و ششم دوره ابتدایی (به عبارتی ۴۳٪) و کمترین فراوانی با ۱ مورد مربوط به سال سوم دوره ابتدایی (به عبارتی با ۱۴٪) بوده است. همان‌طور که ذکر شد، از بین مؤلفه‌های تربیت فرهنگی، مؤلفه آموزش حقوق مربوط به اشاعه سبک زندگی و آداب و رسوم که در ۴ مورد به آن توجه شده بود، بیشترین فراوانی مربوط به پایه چهارم ابتدایی با ۳ مورد (۷۵٪) و کمترین فراوانی مربوط به پایه ششم با ۱ مورد (۲۵٪) بوده است. قابل ذکر است در سایر پایه‌ها یعنی سوم و پنجم اشاره‌ای به آن نشده است. همچنین کمترین تعداد از مؤلفه‌های تربیت فرهنگی شهروندی که در ۱ مورد به آن پرداخته شده بود، مؤلفه‌های آموزش حقوق مربوط به خدمات شهری برابر، آموزش حقوق مربوط به فرهنگ‌های گوناگون یک کشور و توجه به آداب و رسوم و سنن و آموزش حقوق مربوط به اقلیت‌های نژادی، زبانی و مذهبی است که به ترتیب در پایه ششم و همچنین پایه سوم و در نهایت ششم دوره ابتدایی دبستان به آن اشاره شده و در سایر پایه‌های مشاهده نشده است. دومین سؤال تحقیقی مطالعه حاضر این است که در کتب تعلیمات اجتماعی دوره ابتدایی تا چه میزان به مؤلفه‌های تربیت سیاسی توجه شده است؟ جدول شماره ۴، میزان توجه کتب تعلیمات اجتماعی دوره ابتدایی به تربیت سیاسی و مؤلفه‌های آن را نشان می‌دهد.

جدول ۴) فراوانی و درصد توزیع تربیت سیاسی و مؤلفه‌های آن در کتب تعلیمات اجتماعی دوره ابتدایی

مؤلفه‌های تربیت سیاسی	فراوانی	درصد٪
شرکت در انتخابات	۶	۳۰
انتخاب شدن در مناصب سیاسی	۸	۴۰
تشکیل احزاب و انجمن‌ها	۳	۱۵
تشکیل اجتماعات عمومی و گردهمایی	۳	۱۵
مجموع	۲۰	۱۰۰٪

نتایج جدول شماره ۴ نشان می‌دهد در کل متن نوشتاری کتاب تعلیمات اجتماعی دوره ابتدایی، مجموعاً ۲۰ مورد مربوط به تربیت سیاسی شهروندی است که از این تعداد، بیشترین فراوانی مربوط به مؤلفه انتخاب شدن در مناصب سیاسی با ۸ مورد (۴۰٪) و کمترین فراوانی با ۳ مورد (۱۵٪) مربوط به مؤلفه‌های تشکیل احزاب و انجمن‌ها و تشکیل اجتماعات عمومی و گردهمایی است. در جدول ۵، میزان توجه کتب تعلیمات اجتماعی به تربیت سیاسی و مؤلفه‌های آن به تفکیک پایه‌های سوم، چهارم، پنجم و ششم دوره ابتدایی ارائه گردیده است.

جدول ۵) فراوانی و درصد توزیع تربیت سیاسی و مؤلفه های آن در کتب تعلیمات اجتماعی به تفکیک پایه های سوم، چهارم، پنجم و ششم دوره ابتدایی

پایه ششم		پایه پنجم		پایه چهارم		پایه سوم		مؤلفه های تربیت سیاسی
درصد%	فراوانی	درصد%	فراوانی	درصد%	فراوانی	درصد%	فراوانی	
۰	۰	۱۰۰%	۶	۰	۰	۰	۰	شرکت در انتخابات
-	۰	-	۶	-	۰	-	۰	مجموع
۰	۰	۸۷/۵%	۷	۱۲/۵%	۱	۰	۰	انتخاب شدن در مناصب سیاسی
-	۰	-	۸	-	۸	-	۰	مجموع
۳۳/۴%	۱	۶۶/۶%	۲	۰	۰	۰	۰	تشکیل احزاب و انجمن ها
-	۳	-	۳	-	۰	-	۰	مجموع
۶۶/۶%	۲	۰	۰	۳۳/۴%	۱	۰	۰	تشکیل اجتماعات عمومی و گردهمایی
-	۳	-	۰	-	۳	-	۰	مجموع
۱۵%	۳	۷۵%	۱۵	۱۰%	۲	۰	۰	مجموع توجه کتب تعلیمات اجتماعی در پایه ها

تربیت سیاسی

نتایج جدول ۵ نشان می دهد، از ۲۰ موردی که به تربیت سیاسی شهروندی در منابع مختلف پرداخته شده، بیشترین فراوانی با ۱۵ مورد مربوط به پایه پنجم دوره ابتدایی (به عبارتی ۷۵٪) و کمترین فراوانی با ۲ مورد مربوط به سال چهارم دوره ابتدایی (به عبارتی با ۱۰٪) بوده است. همچنین، در پایه سوم دوره ابتدایی، اشاره ای به تربیت سیاسی نشده است. همان طور که ذکر شد، از بین مؤلفه های تربیت سیاسی، مؤلفه انتخاب شدن در مناصب سیاسی که در ۸ مورد به آن توجه شده بود، بیشترین فراوانی مربوط به پایه پنجم ابتدایی با ۷ مورد (۸۷/۵٪) و کمترین فراوانی مربوط به پایه چهارم با ۱ مورد (۱۲/۵٪) بوده و در پایه های سوم و ششم اشاره ای به آنها نشده است. همچنین کمترین فراوانی از مؤلفه های تربیت سیاسی شهروندی که در ۳ مورد به آن پرداخته شده بود، مؤلفه های تشکیل احزاب و انجمن ها و تشکیل اجتماعات عمومی و گردهمایی است که به ترتیب در پایه پنجم و ششم و همچنین چهارم و ششم دوره ابتدایی دبستان به آن اشاره شده و در سایر پایه ها به آنها پرداخته نشده است. سومین سؤال تحقیقی مطالعه حاضر این است که در کتب تعلیمات اجتماعی دوره ابتدایی تا چه حد به شاخص های

تحلیل محتوای میزان توجه به مؤلفه‌های تربیت شهروندی در کتب تعلیمات اجتماعی دوره های ابتدایی □ ۲۳

تربیت اجتماعی توجه شده است؟ جدول شماره ۶ میزان توجه کتب تعلیمات اجتماعی دوره ابتدایی به تربیت اجتماعی و مؤلفه‌های آن را نشان می‌دهد.

جدول (۶) فراوانی و درصد توزیع تربیت اجتماعی و مؤلفه های آن در کتب تعلیمات اجتماعی دوره ابتدایی

مؤلفه های تربیت اجتماعی		فراوانی	درصد٪
آموزش برخورداری از امکانات رفاهی- حمایتی	۵	۲۰	
آموزش و دادن آگاهی مربوط به مسکن	۱	۴	
آموزش مربوط به بهداشت و درمان	۱۰	۴۰	
برخورداری از آموزش و پرورش رایگان، همگانی و مناسب	۰	۰	
آموزش مربوط به مالکیت	۴	۱۶	
آموزش مربوط به کارکردن	۵	۲۰	
آموزش مربوط به تأمین اجتماعی	۰	۰	
مجموع	۲۵	۱۰۰٪	

همان طور که نتایج جدول شماره ۶ نشان می‌دهد در کل متن نوشتاری کتاب‌های تعلیمات اجتماعی دوره ابتدایی، مجموعاً ۲۵ مورد مربوط به تربیت اجتماعی شهروندی در منابع مختلف بحث شده است که از این تعداد، بیشترین مورد به مؤلفه آموزش مربوط به بهداشت و درمان با ۱۰ مورد (۴۰٪) و کمترین تعداد با ۱ مورد (۴٪) به مؤلفه آموزش و دادن آگاهی مربوط به مسکن پرداخته‌اند. ضمناً در بین مؤلفه‌های در نظر گرفته شده برای تربیت اجتماعی شهروندی در کتب حاضر، اشاره‌ای به برخورداری از آموزش و پرورش رایگان، همگانی و آموزش مربوط به تأمین اجتماعی نشده است. در جدول شماره ۷، میزان توجه کتب تعلیمات اجتماعی به تربیت اجتماعی و مؤلفه‌های آن به تفکیک پایه‌های سوم، چهارم، پنجم و ششم دوره ابتدایی نشان داده شده است.

جدول ۷) فراوانی و درصد توزیع تربیت اجتماعی و مؤلفه های آن در کتب تعلیمات اجتماعی به تفکیک پایه های سوم، چهارم، پنجم و ششم دوره ابتدایی

پایه ششم		پایه پنجم		پایه چهارم		پایه سوم		مؤلفه های تربیت اجتماعی
درصد%	فراوانی	درصد%	فراوانی	درصد%	فراوانی	درصد%	فراوانی	
۰	۰	۱۰۰%	۱	۰	۰	۰	۰	آموزش و دادن آگاهی مربوط به مسکن
-	۰		۱	-	۰	-	۰	مجموع
۴۰%	۴	۱۰%	۱	۳۰%	۳	۲۰%	۲	آموزش مربوط به بهداشت و درمان
-	۱۰	-	۱۰	-	۱۰	-	۱۰	مجموع
۷۵%	۳	۰	۰	۰	۰	۲۵%	۱	آموزش مربوط به مالکیت
-	۴	-	۰	-	۰	-	۴	مجموع
۴۰%	۲	۲۰%	۱	۲۰%	۱	۲۰%	۱	آموزش مربوط به کارکردن
-	۵	-	۵	-	۵	-	۵	مجموع
۰	۰	۲۰%	۱	۴۰%	۲	۴۰%	۲	آموزش بر خورداری از امکانات رفاهی- حمایتی
-	۰	-	۵	-	۵	-	۵	مجموع
۳۶%	۹	۱۶%	۴	۲۴%	۶	۲۴%	۶	مجموع توجه کتب تعلیمات اجتماعی در پایه ها

تربیت اجتماعی

نتایج جدول فوق نشان می دهد، از ۲۵ موردی که به تربیت اجتماعی شهروندی در منابع مختلف پرداخته شده، بیشترین تعداد با ۹ مورد مربوط به پایه ششم دوره ابتدایی (به عبارتی ۳۶٪) و کمترین تعداد با ۴ مورد مربوط به پایه پنجم دوره ابتدایی (به عبارتی با ۱۶٪) بوده است. همان طور که ذکر شد، از بین مؤلفه های تربیت اجتماعی، مؤلفه آموزش مربوط به بهداشت و درمان که در ۱۰ مورد به آن توجه شده بود، بیشترین مورد مربوط به پایه ششم ابتدایی با ۴ مورد و کمترین مورد مربوط به پایه پنجم با ۱ مورد بوده است. همچنین کمترین تعداد از مؤلفه های تربیت اجتماعی شهروندی که در ۱ مورد به آن پرداخته شده بود، مؤلفه آموزش و دادن آگاهی مربوط به مسکن است که تنها در پایه پنجم دوره ابتدایی دبستان به آن اشاره شده و در سایر پایه های مشاهده نشده است. چهارمین سؤال تحقیقی مطالعه حاضر

تحلیل محتوای میزان توجه به مؤلفه‌های تربیت شهروندی در کتب تعلیمات اجتماعی دوره‌های ابتدایی □ ۲۵

این است که در کتب تعلیمات اجتماعی دوره ابتدایی تا چه حد به شاخص‌های تربیت مدنی توجه شده است؟ میزان توجه کتب تعلیمات اجتماعی دوره ابتدایی به تربیت مدنی و مؤلفه‌های آن در جدول شماره ۸، ارائه گردیده است.

جدول ۸) فراوانی و درصد توزیع تربیت مدنی و مؤلفه‌های آن در کتب تعلیمات اجتماعی دوره ابتدایی

مؤلفه‌های تربیت مدنی	
فراوانی	درصد%
آموزش مربوط به آزادی اندیشه	۲
آموزش مربوط به آزادی بیان	۴
آموزش مربوط به آزادی عملکرد فردی	۲
آموزش مربوط به مساوات افراد جامعه در قبال قانون و عدم تبعیض	۳
آموزش مربوط به مصونیت افراد	۱۵
مجموع	۲۶
	۷/۶۹%
	۱۵/۳۸%
	۷/۶۹%
	۱۱/۵۳%
	۵۷/۶۹%
	۱۰۰%

نتایج جدول شماره ۸ نشان می‌دهد در ۲۶ مورد در کتاب‌های تعلیمات اجتماعی دوره‌های ابتدایی، به تربیت مدنی شهروندی در منابع مختلف اشاره شده است که از این تعداد، بیشترین فراوانی مربوط به مؤلفه آموزش مربوط به مصونیت افراد با ۱۵ مورد (۵۷/۶۹٪) و کمترین فراوانی با ۲ مورد (۷/۶۹٪) به مؤلفه‌های آموزش مربوط به آزادی عملکرد فردی و آموزش مربوط به آزادی اندیشه پرداخته‌اند. جدول شماره ۹، میزان توجه کتب تعلیمات اجتماعی به تربیت مدنی و مؤلفه‌های آن به تفکیک پایه‌های سوم، چهارم، پنجم و ششم دوره ابتدایی را نشان می‌دهد.

جدول ۹) فراوانی و درصد توزیع تربیت مدنی و مؤلفه های آن در کتب تعلیمات اجتماعی به تفکیک پایه های سوم، چهارم، پنجم و ششم دوره ابتدایی

پایه ششم		پایه پنجم		پایه چهارم		پایه سوم		مؤلفه های تربیت مدنی
درصد%	فراوانی	درصد%	فراوانی	درصد%	فراوانی	درصد%	فراوانی	
۱۰۰%	۲	۰	۰	۰	۰	۰	۰	آموزش مربوط به آزادی اندیشه
-	۲	-	۰	-	۰	-	۰	مجموع
۲۵%	۱	۷۵%	۳	۰	۰	۰	۰	آموزش مربوط به آزادی بیان
-	۴	-	۴	-	۰	-	۰	مجموع
۵۰%	۱	۵۰%	۱	۰	۰	۰	۰	آموزش مربوط به آزادی عملکرد فردی
-	۲	-	۲	-	۰	-	۰	مجموع
۰	۰	۰	۰	۳۳/۴%	۱	۶۶/۶%	۲	آموزش مربوط به برابری و مساوات افراد جامعه
-	۰	-	۰	-	۰	-	۳	در قبال قانون و عدم تبعیض
								مجموع
۶/۶۶%	۱	۴۰%	۶	۱۳/۳%	۲	۴۰%	۶	آموزش مربوط به مصونیت افراد
-	۱۵	-	۱۵	-	۱۵	-	۱۵	مجموع
۱۹/۲۳%	۵	۳۸/۴۶%	۱۰	۱۱/۵۳%	۳	۳۰/۷۶%	۸	مجموع توجه کتب تعلیمات اجتماعی در پایه ها

نتایج جدول ۹، نشان می دهد، از ۲۰ موردی که به تربیت مدنی شهروندی در منابع مختلف پرداخته شده، بیشترین فراوانی با ۱۰ مورد مربوط به پایه پنجم دوره ابتدایی (به عبارتی ۳۸٪) و کمترین تعداد با ۳ مورد مربوط به سال چهارم دوره ابتدایی (به عبارتی با ۱۲٪) بوده است. همان طور که ذکر شد، از بین مؤلفه های تربیت مدنی، مؤلفه آموزش مربوط به مصونیت افراد که در ۱۵ مورد به آن اشاره شده بود، بیشترین فراوانی آن مربوط به پایه های چهارم و پنجم ابتدایی با ۶ مورد (۴۰٪) و کمترین فراوانی مربوط به پایه ششم با ۱ مورد (۶/۶۶٪) بوده است. همچنین کمترین تعداد از مؤلفه های تربیت مدنی شهروندی که در ۲ مورد به آن پرداخته شده بود، مؤلفه های آموزش مربوط به آزادی اندیشه و آزادی بیان است که به ترتیب در پایه ششم و همچنین پنجم و ششم دوره ابتدایی به آن اشاره شده و در سایر

تحلیل محتوای میزان توجه به مولفه‌های تربیت شهروندی در کتب تعلیمات اجتماعی دوره‌های ابتدایی □ ۲۷

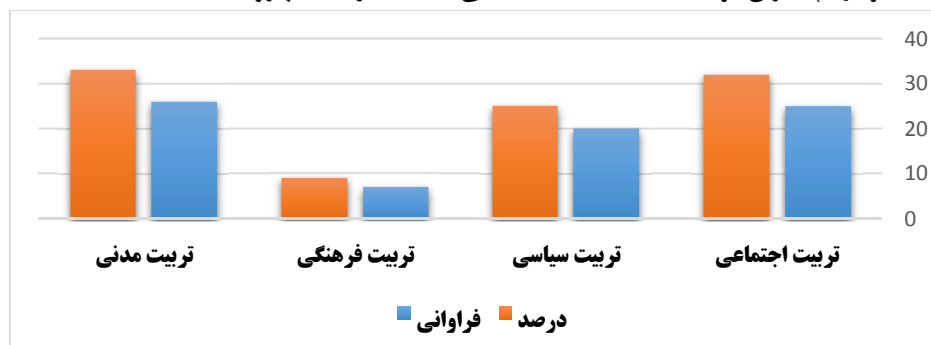
پایه‌های مشاهده نشده است. در پایان، سؤال اصلی تحقیقی مطالعه حاضر این است که در کتب تعلیمات اجتماعی دوره ابتدایی تا چه حد به ابعاد تربیت شهروندی توجه شده است؟

جدول ۱۰) فراوانی و درصد توزیع ابعاد تربیت شهروندی در کتب تعلیمات اجتماعی دوره ابتدایی

مجموع توجه به هر یک از مولفه‌ها%	فراوانی	ابعاد تربیت شهروندی
۳۲/۰۵	۲۵	تربیت اجتماعی
۲۵/۶۴	۲۰	تربیت سیاسی
۸/۹۷	۷	تربیت فرهنگی
۳۳/۳	۲۶	تربیت مدنی
۱۰۰٪	۷۸	مجموع

نتایج جدول شماره ۱۰، نشان می‌دهد که در کتب تعلیمات اجتماعی دوره‌های ابتدایی جمعاً در ۷۸ مورد به ابعاد تربیت شهروندی که شامل تربیت اجتماعی، سیاسی، مدنی و فرهنگی است، اشاره شده است که از این تعداد ۲۵ مورد (۳۲/۰۵٪) به تربیت اجتماعی توجه شده است. این موضوع حاکی از آن است که در کتب حاضر توجه مطلوبی به بعد تربیت اجتماعی شده است. همچنین، در کتب تعلیمات اجتماعی دوره‌های ابتدایی، ۲۰ مورد (۲۵/۶۴٪)، به تربیت سیاسی پرداخته شده است که این موضوع حاکی از آن است که در کتب حاضر توجه مطلوبی به بعد تربیت سیاسی شهروندی نیز شده است. علاوه بر این، فراوانی تربیت فرهنگی ۷ مورد (۸/۹۷٪) بوده است که این امر، نشانگر آن است که در کتب تعلیمات اجتماعی دوره‌های ابتدایی، توجه کمی صورت گرفته است. سرانجام، بیشترین فراوانی، مربوط به تربیت مدنی با ۲۶ مورد (۳۳/۳٪) است که این موضوع حاکی از آن است که در کتب حاضر توجه مطلوبی به این نوع تربیت شده است. نمودار مربوط به جدول شماره ۱۰ در زیر به صورت نمودار نشان داده شده است.

نمودار ۱) میزان توجه کتب تعلیمات اجتماعی به ابعاد تربیت شهروندی به تفکیک ابعاد

در جدول ۱۱، نتایج مربوط به میزان توجه کتب تعلیمات اجتماعی به ابعاد تربیت شهروندی به تفکیک پایه‌های سوم، چهارم، پنجم و ششم دوره ابتدایی ارائه گردیده است.

جدول (۱۱) فراوانی و درصد توزیع ابعاد تربیت شهروندی در کتب تعلیمات اجتماعی به تفکیک پایه

های سوم، چهارم، پنجم و ششم دوره ابتدایی

مجموع توجه به هر یک از مولفه-ها %	پایه ششم		پایه پنجم		پایه چهارم		پایه سوم		ابعاد تربیت شهروندی
	درصد %	فراوانی	درصد %	فراوانی	درصد %	فراوانی	درصد %	فراوانی	
%۳۲/۰۵	%۳۶	۹	%۱۶	۴	%۲۴	۶	%۲۴	۶	تربیت اجتماعی
	-	۲۵	-	۲۵	-	۲۵	-	۲۵	مجموع
%۲۵/۶۴	%۱۵	۳	%۷۵	۱۵	%۱۰	۲	۰	۰	تربیت سیاسی
	-	۲۰	-	۲۰	-	۲۰	-	۰	مجموع
%۸/۹۷	%۴۲/۸۵	۳	۰	۰	۴/۸۵	۳	۱/۲۸	۱	تربیت فرهنگی
	-	۷	-	۰	۲	۷	%۴	۷	مجموع
%۳۳/۳	%۱۹/۲۳	۵	۳/۴۶	۱۰	۱/۵۳	۳	۳/۷۶	۸	تربیت مدنی
	-	۲۶	%۸	۲۶	%۱	۲۶	%۰	۲۶	مجموع
%۱۰۰	%۲۵/۶۴	۲۰	۳/۱۷	۲۹	۱/۹۴	۱۴	۱/۲۳	۱۵	مجموع توجه کتب تعلیمات اجتماعی در پایه‌ها
			%۷		۷		%۹		

تربیت شهروندی

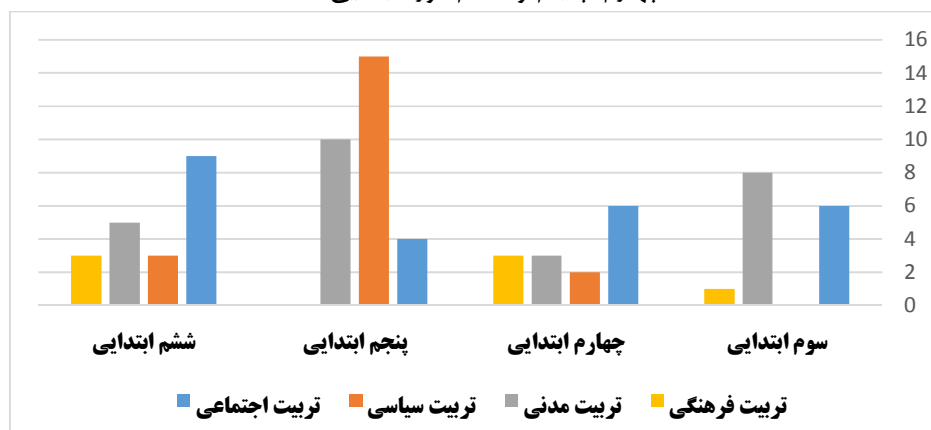
همان طور که جدول شماره ۱۱ نشان می‌دهد، بیشترین توجه به ابعاد تربیت شهروندی در پایه پنجم با ۲۰ مورد (۲۶٪) و کمترین توجه در پایه چهارم دوره ابتدایی با ۱۴ مورد (۱۸٪) صورت گرفته شده است. همچنین، در مورد تربیت اجتماعی، بیشترین توجه مربوط به پایه ششم با ۹ مورد (۳۶٪) و کمترین توجه مربوط به پایه پنجم با ۴ مورد (۱۶٪) است. در باب تربیت سیاسی شهروندی نیز بیشترین توجه در پایه پنجم با ۱۵ مورد (۷۵٪) و کمترین توجه مربوط به پایه چهارم با ۲ مورد (۱۰٪) بوده است و در پایه سوم اصلاً اشاره‌ای به آن نشده است. در مورد تربیت فرهنگی نیز بیشترین توجه در پایه چهارم و ششم با ۳ مورد (۴۲/۸۵٪) و کمترین توجه مربوط به پایه سوم با ۱ مورد (۱۴/۲۸٪) بوده است. ضمناً در پایه

تحلیل محتوای میزان توجه به مؤلفه‌های تربیت شهروندی در کتب تعلیمات اجتماعی دوره‌های ابتدایی □ ۲۹

پنجم اشاره‌ای به آن نشده است. در بین پایه‌های مختلف تحصیلی دوره ابتدایی، در بخش تربیت مدنی، بیشترین توجه در پایه پنجم با ۱۰ مورد (۳۸/۴۶٪) و کمترین توجه در پایه چهارم با ۳ مورد (۱۱/۵۳٪) بوده است. سرانجام، نکته‌ای دیگر که می‌توان به آن اشاره کرد این است که در پایه‌های چهارم و ششم به تمامی مؤلفه‌های تربیت شهروندی پرداخته شده در حالی که در پایه سوم به تربیت سیاسی و در پایه پنجم به تربیت فرهنگی اشاره‌ای نشده است. در زیر نتایج جدول ۱۱ بصورت نمودار نیز نشان داده شده است.

نمودار ۲) میزان توجه کتب تعلیمات اجتماعی به ابعاد تربیت شهروندی به تفکیک پایه‌های سوم،

چهارم، پنجم و ششم دوره ابتدایی

بحث و نتیجه‌گیری

➤ با تأمل در این نتایج می‌توان دریافت که کتب تعلیمات اجتماعی دوره ابتدایی به مؤلفه‌های تربیت فرهنگی کمترین توجه داشته است که این امر برای جامعه چند فرهنگی چون ایران، نقطه ضعفی اساسی به شمار می‌آید. این یافته با نتایج مطالعه‌های پورجلی (۱۳۹۵) و منوچهری (۱۳۸۶) همسویی کاملی دارد. این تحقیق‌ها برآورد کرده با وجود اقوام چندگانه در ایران و آداب و رسوم مختلف و استفاده از کتب مشترک درسی برای تمام قومیت‌ها، به تربیت فرهنگی کم‌ترین توجه شده است. این یافته‌ها حاکی از آن است که اگر نظام آموزشی ایران در پی تحقق آرمان عدالت آموزشی و شکل‌گیری برنامه درسی چند فرهنگی ناظر بر تمامی اقوام و فرهنگ‌ها باشد، در باب تربیت فرهنگی دانش‌آموزان باید تجدید نظر اساسی صورت دهد.

➤ همچنین در کتب تعلیمات اجتماعی دوره ابتدایی به مؤلفه‌های تربیت سیاسی نیز کم توجهی کرده است. این وضعیت در دوره متوسطه نیز تداوم پیدا کرده است. پورجلی (۱۳۹۵) در تحلیل کتب جامعه

شناسی دوره متوسطه بر مبنای تربیت سیاسی به این نتیجه رسیده است که این کتب تنها به (۲۶/۳۱) آموزش آزادی تشکیل احزاب و انجمن‌ها اشاره کرده‌اند و در باب کاندیدا شدن سخنی به میان نیاورده‌اند. از آنجا که محتوای درسی، یکی از زمینه‌های اساسی یادگیری و شکل‌گیری نگرش فراگیران است، می‌توان حکم کرد که این وضعیت باعث ناآگاهی دانش‌آموزان ابتدایی و متوسطه در باب مؤلفه‌های تربیت سیاسی می‌شود. بر این اساس، چپودو و مارتین (۲۰۱۵) به این یافته دست پیدا کرده‌اند که دانش‌آموزان دبیرستانی آمریکا به جنبه تربیت سیاسی شهروندی توجهی نکرده و نگرش آن‌ها نسبت به شهروندی، ریشه در خدمات و جنبه‌های اجتماعی این مفهوم دارد. این ناآگاهی به دانشجویان دانشگاه نیز سرایت کرده است. در این رابطه، مطالعات داخلی و خارجی نظیر آراسته، عنایتی و نظافتی پایانی (۱۳۹۳) و چمبرلین (۲۰۱۴) ناآگاهی و بی‌علاقگی دانشجویان نسبت به مؤلفه‌های بعد سیاسی تربیت شهروندی را گزارش کرده‌اند.

➤ با استفاده از نتایج می‌توان دریافت که کتب تعلیمات اجتماعی دوره ابتدایی به مؤلفه‌های تربیت اجتماعی کم توجهی کرده است. این یافته با مطالعه منوچهری (۱۳۸۶) همسویی دارد. منوچهری بر آن است که نه تنها مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی بلکه سایر محتواهای این دوره نیز توجه کمی به مؤلفه‌های تربیت اجتماعی مبذول داشته‌اند. این وضعیت تنها مربوط به مقطع ابتدایی نیست بلکه در محتوای جامعه‌شناسی دوره متوسطه نیز وجود دارد. پورجلی (۱۳۹۵) با مطالعه‌ای که در مورد نمود ابعاد تربیت شهروندی در کتب جامعه‌شناسی دوره متوسطه انجام داده است، به این وضعیت اشاره کرده، معتقد است که این کتب نسبت به مؤلفه‌های تربیت اجتماعی کم توجهی کرده‌اند. از آنجا که محتوای درسی، یکی از زمینه‌های اساسی یادگیری و شکل‌گیری نگرش دانش‌آموزان است، می‌توان حکم کرد که این وضعیت باعث ناآگاهی آن‌ها در باب مؤلفه‌های تربیت اجتماعی می‌شود. بر این اساس، چمبرلین (۲۰۱۴) و آراسته، عنایتی و نظافتی پایانی (۱۳۹۳) نشان داده‌اند که در میان فراگیران، آگاهی و علاقه کمی نسبت به مؤلفه‌های بعد اجتماعی تربیت شهروندی وجود دارد. از دید آن‌ها، در صورتی ما به تربیت شهروندی دست پیدا می‌کنیم که ابتدا از آن‌ها مطلع شویم و سپس تمام تلاش و همت خود را برای عملی کردن آن‌ها به کار بریم که این مهم، مستلزم توجه برنامه‌داری به تربیت شهروندی و مؤلفه‌های ابعاد آن است.

➤ با تأمل در این نتایج می‌توان دریافت که در کتب تعلیمات اجتماعی دوره ابتدایی، نخست، در میان مؤلفه‌های ابعاد تربیت شهروندی، بیشترین توجه را به مؤلفه‌های تربیت مدنی اختصاص داده‌اند و دوم، به آموزش آزادی و جلوه‌های گوناگون آن کمترین توجه صورت گرفته است. اگرچه نسبت به مؤلفه‌های دیگر ابعاد تربیت شهروندی، مؤلفه‌های تربیت مدنی، بیشترین فراوانی را به خود اختصاص داده‌اند، اما

تحلیل محتوای میزان توجه به مولفه‌های تربیت شهروندی در کتب تعلیمات اجتماعی دوره‌های ابتدایی □ ۳۱

در تمامیت خود باز به این مؤلفه‌ها کم توجهی شده است. این یافته را فتحی واجارگاه و دیبا واجاری (۱۳۹۵) و منوچهری (۱۳۸۶) نیز تأیید می‌کنند. این کم توجهی به ویژه در باب مؤلفه آزادی معنادار است. دعوت فلسفه اجتماعی - اسلامی فرهنگ ایران به پاسداری از آزادی انسان به عنوان حق طبیعی و روند دموکراتیک روبه رشد دنیای امروز، ایجاب می‌کند برنامه درسی تدوین شود که در آن، آزادی و نمودهای گوناگون آن حفظ شود.

➤ با بررسی سؤال اصلی تحقیق، می‌توان دریافت که در کتب تعلیمات اجتماعی دوره ابتدایی، بیشترین توجه را به تربیت مدنی و کمترین توجه را به تربیت فرهنگی مبذول داشته است. پورجلی (۱۳۹۵) نیز این تفسیر را تأیید می‌کند. در این میان، آنچه جای بحث بیشتری دارد، کم توجهی نظام آموزشی ایران به بُعد فرهنگی تربیت شهروندی است. چنانکه گفته شد، در بستر یک تنوع فرهنگی و جهانی شدن کنونی، تربیت فرهنگی شهروندان همانند تربیت سیاسی، مدنی و اجتماعی اهمیت زیادی دارد پس در حوزه تربیت فرهنگ شهروندی باید به تأمین آموزش حقوق و وظایف شهروندان جوان، زنان، کودکان معلولان، اقلیت‌ها، مهاجران، و سایر هویت‌های اجتماعی جامعه شهری توجه کرد. در واقع، در تربیت فرهنگی شهروندی باید تمام حقوق هویت‌ها و گروه‌های اجتماعی که در یک شهر زندگی می‌کنند، نوعی عدالت را برای بهره‌مندی از تمام امکانات شهری ایجاد کند؛ این نوع مساوات طلبی باید بدون وجود مانع باید هموار شود، همچنین تمام ساکنان شهری باید از رفاه و عدالت اجتماعی، خدمات شهری بهره‌مند گردند و هریک از این هویت‌ها نمایندگان سیاسی برای احقاق حقوقشان برخوردار باشند، و تمام این هویت‌ها حق باز نمایی و اشاعه سبک زندگی و هویت‌های فرهنگی شهروندی خود را در جامعه شهری باید داشته باشند. این سخنان ایجاب می‌کند که آرمان تربیت شهروندی بدون توجه نظام آموزشی به این نوع تربیت محقق نمی‌شود. بر این اساس، در برنامه درسی نظام آموزشی ایران باید تمامی صداها شنیده شود. شنیدن این صداها گامی مؤثر در تحقق عدالت آموزشی و تربیت دموکراتیک است. در نهایت نگارنده بر اساس نتایج تحقیق پیشنهادات زیر را ارائه می‌نماید:

✓ در پژوهش حاضر آشکار شد که مؤلفه‌های بسیاری در همه ابعاد تربیت شهروندی مورد کم‌توجهی برنامه‌ریزی درسی قرار گرفته شده است. این وضعیت در برنامه درسی ایران باعث می‌شود که تعادل و توازن میان آموزش تربیت شهروندی در ابعاد ملی و جهانی ایجاد نشود. از این رو، با توجه به فاصله آشکار و عدم هم‌خوانی مطلوب برنامه درسی پیشنهادی با برنامه درسی موجود، ضرورت بازنگری و بازاندیشی تمامی ابعاد تربیت شهروندی در برنامه درسی پیشنهاد می‌شود.

✓ همان‌طور که نتایج تحقیق نشان داد تربیت فرهنگی، یکی از انواع تربیت شهروندی مهم است که در کتب درسی تعلیمات اجتماعی پایه‌های دوره ابتدایی توجه مطلوبی به آن صورت نگرفته است. از این رو،

برنامه‌ریزان درسی در محتوای کتب درسی باید بعد تربیت فرهنگی را بیشتر در محور سیاست‌گذاری خود قرار دهند.

✓ بازنگری کارشناسان مربوطه در تدوین کتاب‌های درسی تعلیمات اجتماعی از نظر تناسب با محتوای آموزش تربیت شهروندی.

✓ تشریح و تبیین دقیق و صریح مفاهیم مربوط به تربیت شهروندی در کتب درسی توسط مؤلفان ذی‌ربط.

✓ تمرین‌های کتاب برای تقویت مؤلفه‌های تربیت شهروندی، با طرح فعالیتهای گروهی، بازی، مسابقه و دیدار از مؤسسات تنظیم شود.

✓ بالا بردن سطح آگاهی کارکنان مدارس اعم و از مدیران، معلمان و دانش‌آموزان در مورد مؤلفه‌های تربیت شهروندی و تعریف هر یک از آنها با توجه به پایه‌های مختلف تحصیلی.

✓ پیشنهاد می‌شود که محققان به بررسی تأثیر کتب درسی بر دانش‌آموزان از حیث مؤلفه‌های هر کدام از ابعاد تربیت شهروندی بپردازند.

✓ تحقیق مشابهی در مورد سایر کتب درسی مقطع ابتدایی انجام گیرد و میان نتایج این تحقیق با نتایج آنها مقایسه‌ای انجام گیرد.

تحلیل محتوای میزان توجه به مولفه‌های تربیت شهروندی در کتب تعلیمات اجتماعی دوره‌های ابتدایی □ ۳۳

فهرست منابع

- آراسته، حمیدرضا؛ ترانه عنایتی و یوسف نظافتی پایانی. (۱۳۹۳)، بررسی میزان آگاهی دانشجویان از حقوق شهروندی با تأکید بر نقش برنامه درسی. فصلنامه پژوهش محور، شماره سوم، صص ۶۴-۱۰۳.
- پورجلی، ربابه. (۱۳۹۵). تحلیل محتوای کتب درسی جامعه‌شناسی دوره متوسطه از حیث مفاهیم مربوط به حقوق شهروندی. فصلنامه مطالعات علوم اجتماعی ایران، دانشگاه آزاد واحد خلخال، بهار، دوره ۸، شماره ۸، صص ۱۰۴-۱۲۳.
- جمالی تازه‌کند، محمد؛ طالب‌زاده نوبریان، محسن؛ ابوالقاسمی، محمود. (۱۳۹۴)، تحلیل جایگاه مولفه‌های تربیت شهروندی در محتوای برنامه درسی علوم اجتماعی دوره متوسطه، فصلنامه پژوهش در برنامه‌ریزی درسی، سال دهم، دوره دوم، شماره ۱۰، پیاپی ۳۷، زمستان.
- صافی، احمد. (۱۳۹۶)، آموزش و پرورش ابتدایی، راهنمایی تحصیلی و متوسطه، تهران، سمت.
- فتحی و اجارگاه، کورش و طلعت دیبا و اجاری. (۱۳۹۵)، بررسی ویژگی‌های شهروند خوب، برای جامعه ایران و میزان انطباق برنامه‌های درسی مدارس با این ویژگی. پژوهشنامه علوم انسانی، شماره ۳۵ : ویژه‌نامه جامعه‌شناسی، صفحات ۶۲-۳۳.
- منوچهری، بی‌نام. (۱۳۸۶) ، بررسی مقایسه‌های محتوای کتب درسی مقطع ابتدایی با ویژگی‌های شهروند جهانی در سال تحصیلی ۸۶-۱۳۸۵، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تهران.
- هاشمی، سید احمد. (۱۳۹۵)، بررسی میزان استفاده از مفاهیم تربیت شهروندی در محتوای کتاب‌های تعلیمات اجتماعی دوره‌ی راهنمایی از دیدگاه دبیران. فصلنامه رهبری و مدیریت آموزشی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد گرمسار، سال چهارم، شماره ۱، بهار، صص ۱۶۰-۱۴۱.
- Chamberlin, R. (۲۰۱۴). *Westminster Studies in Education*. Vol. ۲۶.No. ۲. P۵۲-۸۹.
- Chiodo, J. J. & Martin, L. A. (۲۰۱۵). What Do Student Have to Say About Citizenship? An Analysis of the Concept of Citizenship Among Secondary Education Students . *Journal of Social Studies Research*. Manhattan: Spring ۲۰۰۵. Vol ۲۹. No ۱. P ۲۳-۳۱.
- Kennedy & Kerry .(ed), (۲۰۱۶) *citizenship education and the modern state* , London : the falmer press. P۶۳-۷۹.